

مروری سیستماتیک بر آرای لائوتسه و کنفوسیوس و دلالت‌های آن در حوزه آموزش و پرورش

لادن سلیمی^۱، لیلا برزمینی^۲

۱. استادیار، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ساری، ایران. (نویسنده مسئول).

۲. دانشجوی دکترا فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ساری، ایران.

فصلنامه ایده‌های نو در تعلیم و تربیت، دوره سوم، شماره ششم، بهار ۱۴۰۲، صفحات ۳۰-۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۱۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۰

چکیده

این مقاله با هدف واکاوی آرای لائوتسه و کنفوسیوس و دلالت‌های آن در حوزه آموزش و پرورش صورت گرفته است. در مجموع با بهره‌گیری از موتورهای جستجو و سایت‌های اینترنتی گوگل اسکولار، سیولیکا، مگ ایران، نورمگز، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، ایرانداک در فاصله زمانی ۱۳۸۹ تا ۱۴۰۲ و با استفاده از کلیدواژه‌های اصلی این تحقیق شامل؛ لائوتسه، کنفوسیوس، آموزش و پرورش و دلالت‌های تربیتی بررسی‌های لازم صورت گرفت. جامعه مورد مطالعه این پژوهش تعداد ۳۶ مقاله، کتاب و گزارش پژوهشی وارد مطالعه مروری شدند که با روش نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۱۵ مورد، گزینش نهایی شده و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. از مجموع اطلاعات به دست آمده بعد از حذف موارد تکراری و ادغام برخی موارد، یافته‌های ارائه شده در بخش نتایج حاصل گردید. مطالعه این منابع نشان داد که آرای تربیتی این دو فیلسوف و اندیشمند برجسته چینی، تأثیر بنیادین بر تفکر و نگرش مردم جهان و به ویژه مردمان شرق دور داشته است و قابلیت تطبیق با اهداف و اصول تربیتی کنونی را دارند. با توجه به ضرورت استفاده از اندیشه‌ها و مسائل تربیتی معاصر و کهن و استفاده از آن در برنامه‌های عملیاتی و اجرایی مدارس، باید از تجارب ارزنده تعلیم و تربیت در سطح جهان بهره گرفت و در جهت بومی‌سازی اهداف و برنامه‌ها با توجه به اسناد بالادستی اقدامات لازم صورت گیرد.

واژه‌های کلیدی: لائوتسه، کنفوسیوس، آموزش و پرورش، تربیت

فصلنامه ایده‌های نو در تعلیم و تربیت، دوره سوم، شماره ششم، بهار ۱۴۰۲

مقدمه

آموزش و پرورش کلید فتح آینده است و همه نظام‌های تربیتی در سراسر جهان به دنبال بهترین راهکارها برای رسیدن به اهداف خود می‌باشد. روش‌های تربیتی با توجه به دگرگونی‌های جوامع نیاز به بازبایی و بروز رسانی دارند. البته سنت‌ها و دیدگاه‌های اصیل ملت‌های جهان، جایگاه ویژه خود را در سیاست‌های تعلیم و تربیت حفظ نموده است. با توجه به تفاوت‌های فردی فراگیران و فرهنگ‌های متفاوت، روش‌های ترکیبی همواره بازخورد مناسب‌تری نسبت به روش‌های تک‌بعدی دارند لذا ضرورت دارد با آشنایی نزدیک با آرای اندیشمندان حال و گذشته می‌توان از دستاوردها و تجارب آنان بهره گرفت. امروزه آشنایی هر چه بیشتر مربیان و فراگیران عرصه تعلیم و تربیت با نظرات فیلسوفان و اندیشمندان کهن و معاصر و استخراج آرای تربیتی آنان و کاربردی کردن جنبه‌های قوت آن، سبب پیشبرد اهداف آموزش و پرورش می‌شود.

این پژوهش در پی دستیابی به آرای تربیتی دو تن از فیلسوفان کهن چین به نام لائوتسه و کنفوسیوس می‌باشد. همچنین شباهت‌ها و تفاوت‌های دیدگاه این دو اندیشمند بررسی شده و برنامه درسی و روش تعلیم و تربیت آنان استخراج گردیده است تا بتوان از نتایج آن در بهبود تعلیم و تربیت و پیشرفت کشور استفاده کرد.

روش تحقیق

این تحقیق از اواخر ۱۴۰۱ آغاز شده و تا نیمه اول ۱۴۰۲ ادامه داشت. یک مرور نظام‌مند است که با رجوع به سایت‌های گوگل اسکولار، سیولیکا، مگ ایران، نورمگز، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، ایرانداک و با استفاده از کلیدواژه‌های اصلی این تحقیق شامل: لائوتسه، کنفوسیوس، آموزش و پرورش و دلالت‌های تربیتی بررسی‌های لازم انجام شد.

نتایج به‌دست‌آمده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و موارد لازم ترکیب گردید. بخشی از مقالات و گزارش‌های جستجو شده، فاقد شاخص‌های لازم برای ورود به مطالعه در این پژوهش بودند جامعه مورد مطالعه تعداد ۳۶ مقاله، کتاب، گزارش پژوهشی بررسی می‌باشد که به روش نمونه‌گیری هدفمند تعداد ۱۵ مورد به‌عنوان نمونه انتخاب شدند.

معیار انتخاب اولیه و حذف موارد، بررسی عنوان و چکیده مقالات و عنوان کتاب‌ها و گزارش‌های پژوهشی بود که بر این اساس تعداد ۱۵ منبع مناسب برای بررسی متن کامل و مرور نظام‌مند وارد پژوهش حاضر شد. سپس منابع فوق، در عنوان، چکیده و متن کامل بررسی شدند. معیار انتخاب منابع در این مرحله این بود که منبع مورد نظر، به‌طور مستقیم در خصوص آرای تربیتی دو فیلسوف کهن چین (لائوتسه و کنفوسیوس) مطالبی عرضه کرده باشند. پیام اصلی هر منبع استخراج و دسته‌بندی گردید و به‌صورت جدول در پژوهش حاضر آورده شده است.

چین باستان

تربیت در چین باستان، به گذشته بیشتر از زمان حال اهمیت می‌دهد. اساس تربیت چینی شامل: وحدت خانوادگی، احترام به سالمندان و دانایان و تأکید بر اعتدال و توازن در زندگی و لذت‌های این جهان است. تاریخچه تعلیم و تربیت در چین به‌اندازه شروع تمدن آن است. تعلیم و تربیت در چین باستان همگانی نبوده و افراد ثروتمند جامعه از آن برخوردار و افراد فقیر غالباً از تعلیم و تربیت بی‌بهره بوده‌اند. دختران جنس دوم به‌حساب می‌آمدند و آموزش برای آنان به همسررداری و خانه داری و هنرهای مرتبط با آن‌ها محدود می‌شده است (قاسم‌آبادی، تاجداری، ۱۴۰۱). هدف عمده تعلیم و تربیت حفظ سنن و آداب گذشتگان و آماده‌سازی آنان برای شرکت در امتحانات امپراتوری بوده است. معلمان در چین باستان مورد احترام و عزت بوده‌اند. محتوی آموزش شامل «هنرهای شش‌گانه» یعنی هنرهای علمی موسیقی، حساب، نوشتن و آگاهی از آئین‌ها و مراسم در زندگی عمومی و خصوصی و هنرهای رزمی و نظامی شامل تیراندازی با کمان و اسب سواری بود؛ که به‌صورت «پنج مطالعه»: استراتژی نظامی، قانون مدنی، درآمد و مالیات، کشاورزی، جغرافیا و تعلیمات کنفوسیوس در آمده است (آلن، ۱۳۹۹). در مدل تعلیم و تربیت چینی، انضباط سخت گیرانه، استفاده از تنبیه بدنی و

تأکید بر تکرار و تقلید حرف اول را می‌زند و این به معنای عدم پرورش خلاقیت می‌باشد. سه دوره تعلیمات مهم شامل: خواندن و نوشتن، تعلیم کتب مقدس و مهارت‌ها و تمرکز بر آرمان‌های اخلاق و فلسفه حائز اهمیت بیشتری بوده است.

تائوئیسم

مذهبی آزادی خواه بر پایه رفتار نیک و مخالف تشریفات و رسوم مذهبی است. تأکید این مکتب بر خاموشی، آرامش، تسلیم، صبر و مخالفت با درگیری و نزاع و مقابله می‌باشد. در این مدل تربیتی اصالت انسان به بعد روحانی اوست و وحدت با تائو و نوعی وحدت وجود به چشم می‌خورد (سلیمی و همکاران، ۱۴۰۰). لائوتسه کلمه «یو» را به کار برده است؛ که به معنای «بودن» است. «یو» در نظام اندیشه تائوئیسم جایگاه خاصی دارد و با کلمه «وجود» در فلسفه اسلامی متفاوت است. «یو» به شکل یا مرحله‌ای خاص از عمل آفرینندگی وجود مطلق اشاره می‌کند که مرحله‌ای است که وجود مطلق کاملاً بی‌نام به وجودی «دارای نام» تبدیل شده و در اشیای گوناگون ساری و جاری می‌شود (مانتا چیا، ۱۴۰۰). از اندیشمندان تائوئیست نه تنها ما، بلکه همه اشیای عالم بدون استثنا صورت‌های حسی مطلق هستند؛ بنابراین اختلاف عمده‌ای میان اشیاء نیست و همه اشیاء هر یک به شکل و طریقی خاص مظهر وجود مطلق می‌باشند. در این تفکر کمال اشیاء حرکت در مسیر طبیعی خود و واکنش نداشتن در برابر تعلقات جهان است. این آئین به‌مرور زمان به علت اینکه نظرات مبهم و سحرآمیز داشت، به سمت خرافات و جادوگری رفته ولی هنوز بعد از گذشت قرن‌ها، اصالت و ماهیت خود را حفظ کرده است. تعالیم لائوتسه که در مرحله‌ای آغازین به‌صورت مکتب فلسفی بود، در مراحل بعد به‌صورت آیینی درآمد که سحر و جادو در آن غلبه داشت. سخنی که به تدریج در این آیین، مطرح شد، این بود که می‌توان راهی برای عمر طولانی یافت و آن راه، سحر و جادو می‌باشد (آلن، ۱۳۹۹). این امر باعث شد که سحر و جادو و اعمالی این‌گونه، در این آیین، رونق بسیار بگیرد. این آیین به تدریج از شکل مکتبی فلسفی به دینی عامیانه و پر از اوهام و خرافات تبدیل گشت. این آیین، امروزه از رونق چندانی برخوردار نیست. پیروان این آیین عمدتاً در چین زندگی می‌کنند. البته این دین با سیاست اخیر ریاضت دینی در چین، یک‌بار دیگر، مطرح شده است. این دین پایه‌ی غیرقابل‌تردید دین توده‌های مردم چین بوده است. انجمن‌های دینی مهمی در سال‌های اخیر ظهور یافته‌اند که بعضاً به خاطر اشتراکات جریانات دینی مختلف بوده‌اند. همچنین جریان فعال و آگاهانه‌ای جهت تلفیق و ترکیب عقاید دینی گوناگون وجود داشته که شامل عناصری از تفکر دینی کنفوسیوسی، تائویی، مسیحیت، بودایی، اسلام و یهودی است که همه‌ی آن‌ها تا حدودی با مراسم و اعتقادات عامیانه‌ی قدیمی درآمیخته‌اند (ینگ وی، ۱۳۹۹). تائوئیسم متمم خوبی برای انسان‌گرایی دین کنفوسیوسی می‌باشد. نظریه‌ی "وو-وی" و یا فعال نبودن، فلسفه‌ای است که حتی در دوره‌ی پرتحرک و بدون وقفه‌ای نظیر عصر حاضر مورد نیاز است و اصول آن در مورد صرافت طبع، سادگی و سرزندگی موزون، نفوذ خود در هنر و شعر چینی همواره حفظ خواهد کرد. بر اساس نظر صاحب‌نظران؛ تائوئیسم فلسفی، با تعالی عرفانی و طبیعت‌گرایی خود، کسب آرامش در بدبختی‌ها از طریق پروراندن آرامش درونی، آزادی در عمل و عدم مداخله، شک نسبت به نظر پرداز و خوش بینی و پرورش سلامت جسمی و روحی، به عنوان بخش مهمی از میراث چین باقی خواهد ماند (وحدتی، حسینی، ۱۳۹۸). دولت کنونی جمهوری خلق چین این مذهب را تا حدودی از دور خارج کرده؛ ولی در عین حال افراد زیادی هنوز از مبادی سحر و جادوی آن مذهب بهره می‌گیرند و علی‌رغم ممنوعیت رسمی حزب کمونیست چین در پیروی از این آیین، برخی از دولت‌مردان حزب مخفیانه به این آیین ایمان دارند و برای آموختن سحر و جادو می‌کوشند (آلن، ۱۳۹۹).

فلسفه تائوته چینگ

کتاب طریقت و تقوی: کتاب مقدس آئین تائوئیسم تائوته چینگ می‌باشد که شامل ۸۱ قطعه جمله قصار است (سلیمی و همکاران، ۱۴۰۰). از نظر لائوتسه تائو قابل تعریف نیست و غیرقابل شناخت می‌باشد؛ اما می‌توان از کلمه تائو به دو برداشت دست‌یافت؛ نخست دستگاه نظامی فکری که مرکز کلیه افکار و اندیشه‌های عقلانی است و بعدی آمیزه‌ای از عقاید و خرافات دینی چین باستان توأم با خرافات و جادوگری. تائوئیست‌ها مبنای باور خود را بر وحدت وجود قرار می‌دهند. آنان با دوری از الفاظ و ظواهر مادی و کنار گذاشتن عقل و اصرار بر سکوت سعی در مکاشفه قلبی برای رسیدن به

اصل تائو دارند. آئین تائو با جنگ و خونریزی مخالف است. در این آئین، قتل، فریب، دزدی، غارتگری، نافرمانی پدر و مادر، بدرفتاری زن با شوهر و بسیاری موارد دیگر گناه محسوب می شود و مجازات دارد. لائوتسه مخالف وجود حکومت بوده و اعتقاد داشت مردم بدون حکومت بهتر می توانند زندگی کنند، زیرا ستمکاری وقتی دامنه دار می شود که دولت قدرتمندی بر ملت چیره شود (مانتا چیا، ۱۴۰۰). تائو به معنای راه و فضیلت است. راهی که پیروان این آیین باید در آن حرکت کنند. به عبارتی درست اندیشیدن و یا نیاندیشیدن است. آن ها اعتقاد دارند که برای راه درست زندگی باید عقل را طرد کرد. به همین دلیل آن را حقیر دانسته و می گویند انسان باید به سادگی و گوشه گیری و غرق شدن در طبیعت پردازد (قاسم آبادی، تاجداری، ۱۴۰۱). دانش فضیلت نیست بلکه هر چه علم بیشتر شود بر شمار اراذل افزوده می شود. بدترین حکومت از نظر تائوئیست ها حکومت فلاسفه است. فیلسوفان در سایه پندارهای خود جریان طبیعی را به شکلی مسخ شده مطرح می کنند. فیلسوفان کارشان سخن آوری و پندار سازی است و این ناتوانی آن ها را می رساند. روشنفکر دولت و حکومت را به خطر می اندازد، زیرا در قالب و مقررات سخن می گوید؛ اما در مقابل افراد ساده دل، اگر به قدرت برسند برای جامعه خطر کمتری نسبت به روشنفکران دارند (رحیمی ثابت، ۱۴۰۰). در کتاب تائو چینگ که تعلیمات تائو در آن درج شده است تعلیم اخلاقی زیادی دیده می شود که از دو قاعده (مثبت و منفی) پیروی می کند. هر تائویی که در قاعده مثبت وارد می شود در قاعده منفی نیز وارد می شود تا به آن تعلق یابد. مردی که به تعلیم تائو رفتار کند در اثر هم وزن ساختن وجود خود با تائو دارای یک نیروی سحری خواهد شد که این نیروی سحری جنبه منفی دارد و از برکت آن هیچ کس و هیچ چیز بر او غالب نمی شود و حتی می تواند از مرگ در امان باشد. کسی که دارای نیروی تائو باشد حیات طولانی دارد و می تواند از انحلال و ضعف قوا مصون بماند.

لائوتسه

لائوتسه یا استاد پیر، کهن ترین فیلسوف برجسته ی تائویی و درواقع بنیان گذار مکتب تائو است که به مکتب لائو هم معروف است. او در قرن ششم قبل از میلاد مسیح می زیست و معاصر کنفوسیوس بود. در چین باستان به اندازه کنفوسیوس مشهور بود و نفوذ تعلیم او هم کمتر از کنفوسیوس نیست. میان این دو فیلسوف همان اندازه تفاوت هست که میان افلاطون و ارسطو. بعضی هنوز براین باور هستند که لائوتسه که به لائودان هم معروف است، یک چهره ی اسطوره شناختی محض است که درباره او، داستان های مشکوک و افسانه های خیالی فراوانی آمده است. بر اساس گزارش های تاریخی، همگان اعتبار تاریخی این فیلسوف کهن را پذیرفته اند با این باور که مطالب زیادی در مورد وی وجود ندارد (بامداد، ۱۳۹۸).

لائوتسه با نام «لی اره» به معنای «استاد پیر» یا «استاد کهن» است. وی طرفدار سادگی، کنار گذاشتن ظواهر مادی، اهل مکاشفه قلبی و سکوت، اهل گمنامی و عدم شهرت بوده است. شغل مهمی در دربار داشته که آن را ترک می کند و برای رسیدن به صفای روح در خانه می ماند ولی به علت مراجعات زیاد مردم مجبور به ترک وطن می شود (سلیمی و همکاران، ۱۴۰۰). جامعه زمان لائوتسه دچار اشرافیت و ریا و هرچومرج شده بود لذا او قصد احیای جامعه چینی را به سمت سنت گذشتگان داشت و راه حل خود را در ساده زیستی و نظریات عرفانی و اخلاقی می دید. او رنج را کمال می دانست و زندگی کودک واره ای داشت. لائوتسه سرانجام در فقر و گمنامی زندگی خود را به پایان رساند. لائوتسه به دین خود و نه به شخص خود، نوعی آرمان گرایی خاص و اصیل بخشید. در میان ادیان زنده جهان شش دین دیگر نیز به نام بنیان گذاران خود نام گذاری شده اند: ادیان جایی، بودایی، کنفوسیوسی، زرتشتی گری، مسیحیت و اسلام؛ اما نام گذاری خاص تائوییسم نه به خاطر شخصیت و یا الگوی زندگی آموزگار بزرگ دین مزبور، بلکه به خاطر تعلیم اساسی وی در مورد اصل فاقد تشخص «تائو» بوده است (علامه فلسفی، ۱۳۹۹).

کنفوسیوس

کنفوسیوس متصدی آرشیو در دربار سلسله ی پادشاهان چو در چین بود. وی معلم اخلاق در شرق دور در بین سال های ۵۵۱-۴۷۵ قبل از میلاد مسیح در کشور چین زندگی می کرد. پدر او یک مأمور دولتی بود و کنفوسیوس از تحصیلات در ادبیات، شعر و موسیقی. برخوردار شد. از کودکی به مطالعه آئین های سنتی و فرهنگی کشورش علاقه مند بود و یک دهه از عمر خود را صرف مسافرت جهت آشنایی بیشتر با آئین ها نمود. بعد از بازگشت از سفر،

نخستین مدرسه خود را برای تعلیم جوانان تأسیس کرد (موسویان، خاندل، ۱۴۰۰). با لائوتسه دیدار داشت. در نظر کنفوسیوس، لائوتسه همچون کسی که در رؤیای دنیای دیگری زندگی کرده و در میان امواج تفکرات خویش بلند پروازی می‌کند. کنفوسیوس نیز در چشم لائوتسه چون آدم شلوغی است که در کار هر کس دخالت می‌کند. در حقیقت این دو نفر که از بانفوذترین مردان تاریخ چین به شمار می‌آیند، در علائق، اهداف، روش‌ها و نظام‌های کلی با یکدیگر تفاوت داشتند. آئین کنفوسیوس؛ مجموعه‌ای از باورها و رفتارهایی است که ریشه در چین باستان دارد و توسط او و شاگردانش سازمان‌دهی شد. در آئین کنفوسیوس اصول تعلیم مرتبط به زندگی مادی و نوعی جامعه‌شناختی است و تعالیمی چون قربانی و اصل لی در آن مطرح است. اصل «لی»؛ اصول و قوانینی است که جامعه سالم بر اساس آن شکل می‌یابد و اداره می‌شود و تکامل پیدا می‌کند که پنج مورد بوده و به اصول نقره‌ای شهرت دارد و مراسم قربانی دو نوع است قربانی آسمان و قربانی زمین که از وظایف پادشاه بوده و برای تکریم زمین تحقق می‌یافت؛ ولی قربانی به معنایی که در کنفوسیوس مطرح است در دائو مطرح نیست (کیانی، ۱۳۹۴). کنفوسیوس در مورد موارد متافیزیکی و خالق عالم بحثی به میان نمی‌آورد و در مورد مابعدالطبیعه کمتر سخن گفته است. اصول تعلیم کنفوسیوس در خصوص مسائل طبیعی و دنیایی است و مسائلی چون حفظ آب‌و‌خاک، سرزمین و مسائلی چون زنده نگه‌داشتن کیش کهن چین، تکریم اجداد و نیاکان پرستی و بعضی آداب مثل اطاعت زیردست از زبردست در آن بیشتر نمود دارد و از مکاتب عقلی و فلسفی کمتر خبری است (قاسم‌آبادی، تاجداری، ۱۴۰۱).

آرای تربیتی

نظام تربیتی لائوتسه و کنفوسیوس از هم متفاوت می‌باشد. لائوتسه به دنبال تربیت شاگردان نبود. گذشت محض، اصل تربیتی مهم در نزد لائوتسه است. در نگاه او بدی‌ها را باید با نیکی و عدالت جبران کرد و مقابله به مثل انجام نداد. وی انسان را توصیه می‌کند تا به دنبال نام و آوازه نباشد. تعلیم اخلاقی و تأکید بر قواعد اخلاقی جایگاه والایی در آرای تربیتی لائوتسه دارد. کنفوسیوس تربیت انسان شریف را مدنظر دارد. ویژگی‌هایی شامل؛ شجاعت در دفاع از حقیقت، وفای به عهد، احترام به خود و دیگران و عقل و خرد را برای این هدف تربیتی بر می‌شمارد (رفیعی، یوسفی، ۱۳۹۸). کنفوسیوس آموزش را در دسترس همگان قرار داد و به تربیت شاگرد پرداخت. رشد کم‌نظیر مدارس کنفوسیوسی از سال ۲۰۰۴ در سراسر جهان بیانگر برنامه‌ای هدفمند از سوی جمهوری خلق چین به شمار می‌رود. رهبران چین در دهه ۱۹۸۰ پس از درک این مقوله که ایدئولوژی کمونیسم دیگر جذابیت چندانی برای حضور قدرتمند چین در عرصه بین‌المللی ندارد، کوشیدند با استفاده از عنوان «کنفوسیوس» مسیر جدیدی را برای دستیابی به آرمان‌های ملت چین بازطراحی کنند. رهبران چین، همچنین در این چارچوب با استفاده از اعتبار تاریخی کنفوسیوس اقدام به توسعه مدارس کردند که با هدف ترویج زبان و فرهنگ چینی در سراسر جهان گسترش یافته است (کیانی مهر، ۱۳۹۴). در سیر مطالعات ادیان گوناگون، آیین کنفوسیوس را آیینی اخلاقی به شمار آورده‌اند؛ و شاگردانش او را بزرگ‌ترین معلم اخلاق در چین باستان معرفی نموده‌اند؛ زیرا تعلیمات او سرشار از جنبه‌های اخلاقی و تربیتی است که اصلاح جامعه و رساندن انسان به کمال نیک سرشتی را به دنبال دارد. او معتقد است که قانون دلی و زبان شعر و موسیقی نه تنها ویژگی‌های تمثیلی، سیاسی، تعلیمی و توصیفی دارند بلکه به‌نوعی پیوند و هارمونی میان فرد، جامعه و خدایان را ایجاد می‌نماید. کنفوسیوس با اعتقاد به اینکه این تعلیم همراه با برگزاری آیین‌ها ابزار تربیتی و اخلاقی نیرومندی دارد و باعث برانگیخته شدن نیکی در دل‌های مردم می‌شود، آن را به‌عنوان عالی‌ترین وسیله ارتباط عاطفی هر فرد با جامعه و با خدایان می‌داند و این معرفت‌شناسی و درک را برای همه طبقات اجتماعی لازم و ضروری دانست (عسگری زاده و همکاران، ۱۳۹۸).

مقایسه لائوتسه و کنفوسیوس

لائوتسه در پایتخت شاهی بایگان دربار بود و با کنفوسیوس ملاقات کرده است و هر یک دیگری را مخالف خود یافته است. چرا که نظراتشان شان بسیار متفاوت است. کنفوسیوس انسان‌گرا و دلبسته مناسبات اجتماعی بود، ولی لائوتسه فلسفه ای می‌آموخت که بنیادش طبیعت‌گرایی و مخالفت با جامعه بود (برگن، ۱۳۹۹).

برخی از اختلافات بین این دو فیلسوف را می توان به علت خاستگاه های جغرافیایی آن ها توضیح داد. کنفوسیوس زمانی که اهل منطقه پادشاهی بود و به طور طبیعی، فرهنگ و آیین آنجا در او تأثیر داشت (آسالان، رئیسی، ۱۳۹۴).

به خلاف کنفوسیوس که از این دربار به آن دربار می رفت و حاکمان را به اصلاحات سیاسی دعوت می کرد لائوتسه در گمنامی به سر می برد و بر تائو تمرکز می کرد. سال های طولانی در خلوت زندگی کرده است (بادکوبه، کیشانی، ۱۳۹۴). بر طبق تعلیم کنفوسیوس اصل راهنمای زندگی، مقابله به مثل مناسب است؛ بنابراین، اگر کسی به دیگری لطمه ای وارد ساخت باید او را به همان شکل تنبیه کرد؛ اما بنابر تعلیم لائوتسه هرگونه زخم و صدمه از ناحیه مردم را باید با نیکی بالاتری جبران کرد. این نوع اظهارنظر آشکار در رفتار شخصی انسان، بر مبنای اصل جهانی احسان بدون توقع تلافی و پاداش، در میان بنیان گذاران ادیان غیر مسیحی عالم تنها به وسیله بودا دیده شده است. حضرت عیسی نیز بخشش بدکاران را به مردم آموخت و شخصاً نیز در عمل آن را نشان داد (موسویان، ۱۳۹۱).

بر اساس دین مسیحیت، اصلی که لائوتسه در زمینه ی مقابله با بدی ها بیان کرده است از تعلیم کنفوسیوس متعالی تر می باشد. لائوتسه از فقر مردم، آشفته گی فراوان، دزدی ها و غارتگری آن عصر ناراحت بود؛ اما به جای مقابله جدی با مفاسد اخلاقی در راه اعمال اصول اخلاقی شخصی، تلاش کرد. تو تنها به ایراد پاره ای سخنان حکیمانه قناعت ورزید و در پی آن نیز از پست دولتی خود استعفا داد تا بدون هیچ مسئولیتی در آرامش کامل به سر برد. لائوتسه به سادگی خود را از مشکلات چین کنار کشید (موسویان، خاندل، ۱۴۰۰) کنفوسیوس در مورد موارد متافیزیکی و خالق عالم بحثی به میان نمی آورد ولی لائوتسه در مورد خداوند عنوان می دارد که به درک عقل در نمی آید ولی همه جا وجود دارد و از آن با عنوان تائو یاد می کند. تائو روح را به آخرت و بیرون از زندگی مادی و به ارواح و به فردگرایی و رهبانیت می خواند ولی کنفوسیوس روح را به جامعه و زندگی اجتماعی و این جهانی دعوت می کند و ضد رهبانیت است. کنفوسیوس عکس العملی در برابر لائوتسه است. کنفوسیوس با رهبانیت و ترکیه میانه خوبی ندارد و مسائل اجتماعی و سیاسی جامعه برای او مهم می باشد (شریعتی، موسوی، ۱۴۰۰).

برنامه درسی

در چین قدیم، برنامه درسی بر محور دو شخصیت بزرگ؛ لائوتسه و کنفوسیوس استوار بود. لائوتسه علم و دانش را فضیلت نمی دانست. آنچه از نظرات این فیلسوف کهن چین استنباط می شود نوعی برنامه درسی کل گرا می باشد که شامل ویژگی هایی چون به هم پیوستگی هستی، دوری از نظام های محصورکننده، مخالفت با استانداردسازی، مخالفت با رقابت در جامعه و مدرسه، مخالف تقسیم بندی های دوگانه می باشد. هدف تعلیم و تربیت از دیدگاه وی؛ پیوند حیات انسانی و حیات بنیادین (تائو) است. در سند تحول بنیادین کشور ما نیز تربیت انسان کمال یافته مدنظر می باشد.

محتوایی که برای برنامه درسی لائوتسه می توان در نظر گرفت، رها شدن از سیطره تمدن و فرهنگ و پیوستن به تائو است. اخلاقیات شامل سکوت، تسلیم، عزلت، فروتنی، ساده زیستی و عدم واکنش به تعلقات جهان در این برنامه گنجانده می شود. این محتوا بر نایادگیری و شهود حقیقی تأکید دارد. روش تدریس در تعلیم و تربیت لائوتسه تمرکز بر درون است. منبع معرفت شهود می باشد. در این نوع روش تدریس بر رابطه پویا بین فرد و عالم کائنات تأکید می شود. کودک باید به حال خودش باشد و بایدها و نبایدهای معمول در نظام های آموزشی، در این روش مدنظر قرار نمی گیرد. طبیعت هر چیزی مورد تکریم است.

ارزشیابی در شیوه تربیتی لائوتسه رسیدن فرد به فرزانگی در نظر گرفته می شود. شخص تعلیم و تربیت یافته فرزانه نام می گیرد. او کسی است که بر دوگانگی ها غلبه کرده و در مسیر طبیعی خود حرکت می کند. از خود زمینی رها شده و به طبیعت هر چیزی عشق می ورزد. وقتی انسان به تائو می پیوندد؛ به نهایت رسیده و با تائو وحدت وجود پیدا کرده است.

به طور کلی لائوتسه دیدگاه مثبتی به آموزش علوم و گسترش دامنه علم و دانش ندارد و آن را سبب افزایش تعداد اراذل و اوباش معرفی می کند.

از دیدگاه کنفوسیوس تربیت انسان شریف، با ارزش است و انتقال خصوصیت های آن از اهمیت خاصی برخوردار است. برنامه درسی وی شامل؛ ادبیات، شعر و موسیقی می باشد. او این سه حوزه درسی را برای تربیت ضروری می داند. کنفوسیوس برای هرکدام از این حوزه ها، کتاب های مختلفی تدوین کرده بود و علاوه بر استفاده از میراث ادبی چین باستان، آثار خود را نیز برای تدریس برگزیده بود. با اندکی تأمل در مطالب فوق، تفاوت لائوتسه و کنفوسیوس در حیطه برنامه درسی (هدف، محتوا، روش تدریس و ارزشیابی) آشکار می شود.

جدول ۱. بررسی تحلیلی پژوهش های انجام گرفته

ردیف	نویسندگان	عنوان پژوهش	شرح مختصر بر نتایج
۱	قاسم آبادی رنجبر، تاجداری (۱۴۰۱)	سیر تاریخی تعلیم و تربیت در چین باستان	در این تحقیق، آموزش و پرورش در چین باستان از حیث هدف، محتوی و روش مورد بررسی قرار گرفته است. تعلیم و تربیت چین همگانی نبوده و افراد غنی جامعه از آن برخوردار و افراد فقیر از آن بی بهره بوده اند. هدف عمده تعلیم و تربیت حفظ سنن و آداب گذشتگان و آماده سازی آنان برای شرکت در امتحانات امپراتوری بوده است. معلمان در چین باستان از موقعیت خوبی برخوردار و مورد احترام بوده اند. محتوی شامل استراتژی نظامی، قانون مدنی، درآمد و مالیات، کشاورزی، جغرافیا و تعلیمات کنفوسیوس می باشد.
۲	شریعتی، موسوی (۱۴۰۰)	کنفوسیوس گرایی و دگرترین سیاست خارجی چین	در این مقاله ضمن بررسی برنامه های دولت چین برای ترویج مدارس کنفوسیوسی، کوشش شده تا نقش مدارس کنفوسیوس و دیدگاه تربیتی وی را در پیشبرد اهداف رهبران چین در جهان تشریح کند.
۳	رحیمی ثابت (۱۴۰۰)	کرامت انسان در اسلام و ادیان غیرابراهیمی	در این پژوهش ادیان شرقی در موضوع کرامت انسان مورد ارزیابی قرار گرفته اند و با توجه به اینکه امروزه گرایش هایی در جهان به سمت ادیان گذشته ایجاد شده است، این پژوهش به بررسی تطبیقی آموزه های بودا، کنفوسیوس، تائو و اسلام پرداخته است.
۴	منتظری، خاندل (۱۴۰۰)	بررسی اندیشه های سیاسی کنفوسیوس در شکل گیری آرمان شهر	اصول اخلاقی و عمل به آئین کنفوسیوس در این مطالعه مورد تأکید قرار گرفته است. آموزش فضیلت های اخلاقی در نظام تربیتی راه رسیدن به آرمان شهر می باشد.
۵	تقی پور، اسلامی (۱۳۹۹)	کارکرد تمثیلی و کهن آب در نزد لائوتسه و فردوسی	در این پژوهش لائوتسه فردی اصلاح گر و احیاگر سنت ها معرفی می شود؛ و بر محوریت طبیعت و نقش آن در تقابل با جامعه تأکید شده است.
۶	وحدتی دانشمند، حسینی (۱۳۹۸)	تربیت کل گرا در اندیشه های تربیتی شرق؛ با تکیه بر مکتب دانوئیسم	تربیت کل گرا، با مایه های معنوی در مقابل کاستی های تربیت مدرن به صورت قرار دادن انسان در وضعیت طبیعی خود، ریشه در اندیشه های فلسفی کهن شرق دارد. در این مطالعه بر رابطه پویای فرد و عالم کائنات تأکید شده است.
۷	رفیعی راد، یوسفی (۱۳۹۸)	بررسی اخلاق عرفانی سلی از نگاه مولوی و لائوتسه	در این مقاله شباهت های بین لائوتسه و مولوی آمده است که شامل ساده زیستی، سکوت، تهذیب نفس، اهمیت اخلاق و تأکید بر ترک رذایل اخلاقی می باشد. تفاوت های تربیتی بین این دو فرد هم با دلایل روشن مطرح شده است.
۸	عسگری زاده، یویافر، میری (۱۳۹۸)	تفسیر تفکر کنفوسیوسی با تمرکز بر پدیدارشناسی های دیگری با تأکید بر دلالت های تعلیم و تربیتی	میشل فوکو، هایدگر، هابرماس درباره نقش حاکمیت، قدرت، دولت و تأثیر آن بر سرشت آدمی نظر دادند. کنفوسیوس در چین باستان هم به این مسئله پرداخته بود و نقش عظیم و بنیادی قدرت های زمانه را در تخریب و تکمیل آدمی مورد تحلیل قرار داده بود. کنفوسیوس بر آن عقیده بود که برای هر گونه اصلاح در طبیعت بشری، نیاز به حکومت خوب است.
۹	محبتی، مهدی (۱۳۹۷)	طبیعت انسانی از دیدگاه کنفوسیوس و سعدی	در این تحقیق نوع شخصیت، آرمان های انسانی، اجتماعی، سیاسی و اخلاقی دو انسان تأثیرگذار مطالعه شده است؛ و عوامل مکمل و مؤثر سرشت آدمی بررسی شده. کنفوسیوس، حکیم چینی و شیخ اجل سعدی در ایران. به سبب دامنۀ نفوذ و پایایی افکار و آثار آنان در اعماق پهنای دو ملت چین و ایران بخش بزرگ و شایسته توجهی از جهان، دیدگاه آنان را برای تصمیم گیری فرهنگی و اجتماعی در عصر حاضر مهم می داند.
۱۰	علمی، امید (۱۳۹۵)	بررسی مفهوم زهد در اندیشه حمدون قنار و لائوتسه (با تکیه بر مفهوم ملامت و وو- وی)	در این مقاله سنت عابدانه و مرتاضانه و ویژگی های تربیتی و عرفانی لائوتسه و حمدون قنار بررسی شده است و سلب مسئولیت و بی تفاوتی و بی عملی را در نقد آموزه های اخلاقی و تربیتی لائوتسه بیان داشته است.

۱۱	کیانی نژاد، عذرا (۱۳۹۴)	روش تمدن سازی کنفوسیوس، الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	در این پژوهش بر تغییر نگرش به عنوان مهم ترین نیاز در اصلاحات فرهنگی و اجتماعی تأکید شده است؛ و روش کنفوسیوس (تقویت سنت های اجتماعی با رعایت ملاحظات) را در موفقیت هر طرح فرهنگی عامل مهم می داند. برنامه های فرهنگی که آگاهانه و برای ایجاد سنت در روابط اجتماعی ارائه می شود باید به گونه ای با سنت های موجود همخوانی داشته باشد تا برای مردم مانوس باشد.
۱۲	آبسالان، رئیسی (۱۳۹۴)	آموزه های کنفوسیوس در انسان دلی-	در این مقاله به بررسی تعلیمات کنفوسیوس که سرشار از جنبه های اخلاقی و تربیتی است پرداخته شده است. وی اصلاح جامعه و رساندن انسان به کمال را دنبال می کند. با بیان اینکه انسان دلی یا ژن موجب آرامش و استواری معنوی در جامعه خواهد شد، معتقد است که قانون دلی، زبان شعر و موسیقی نه تنها ویژگی های تمثیلی، سیاسی، تعلیمی و توصیفی دارند بلکه به نوعی پیوند میان فرد، جامعه و خدایان را ایجاد می کند. کنفوسیوس با اعتقاد به اینکه این تعلیم ابزار تربیتی و اخلاقی نیرومندی دارد و باعث برانگیخته شدن نیکی در دل های مردم می شود، این معرفت شناسی و درک را برای همه طبقات اجتماعی لازم و ضروری دانست.
۱۳	بادکوبه هزاره، کیشانی (۱۳۹۴)	بررسی تاریخچه تعلیم و تربیت با تأکید بر آیین کنفوسیوس در چین باستان با نگاهی بر چین معاصر	بر اساس این پژوهش، فلسفه تعلیم و تربیت در چین فلسفه هایی هستند که بیشترین تمرکز خود را به دور از مسائل فنی فلسفه بر روی انسان و هستی او گذاشته اند. تفکر جامعه چینی کاملاً به طرف اخلاق و جلوه خارجی و عینی اشیاء متوجه می شود. تعلیم و تربیت در کشور چین بخشی از میراث و ایدئولوژی افرادی چون کنفوسیوس و لائوتسه است که از فرهنگ ملت چین جدایی ناپذیر می باشد.
۱۴	موسیویان (۱۳۹۱)	تحلیل و بررسی منابع فکری پائولو کونلیو	در این تحقیق فقدان ایمان و معنویت و نیاز بشر به عرفان و معنویت مورد تأکید است. کونلیو اندیشه های عرفانی خود را از عناصر بومی و اعتقادات مذهبی آیین های کهن وام گرفته است. تائوئیسم از همان جریان های مورد استفاده وی است.
۱۵	سجادی (۱۳۸۹)	قران و تربیت فطری	در این مقاله ضمن مروری بر جایگاه فطرت در مکاتب غیراسلامی گذشته و حال از قبیل تفکر بودا، تائو، کنفوسیوس، مسیحیت و جریان های فکری پس از عصر روشنگری بر سازوکار شهود فطرت تأکید شده است و توسعه بندگی، حراست از دل و بهره گیری از الگو را مهم می داند. بر بازتاب شهود، با سه زیر عنوان الهام دل، حق گرایی، بیداردلان و دستیابی به مقام یقین تأکید دارد.

چنانکه از بررسی پژوهش های صورت گرفته و مورد مطالعه به دست می آید؛ آرای تربیتی و نظرات کنفوسیوس و لائوتسه متفاوت می باشد. کنفوسیوس بر میراث فرهنگی و اصلاح حکومت تأکید دارد و به امی تعلیم و تربیت جوانان و آماده سازی آنان برای خدمت در مشاغل اهمیت می دهد. مسوولیت انسان را مهم تلقی می کند و از فردگرایی و زهد مورد نظر لائوتسه پرهیز دارد. تمرکز او بر زندگی اخلاقی در این جهان است و به مسائل الهی و ماورایی کمتر توجه دارد. با تلفیق نظرات این دو فیلسوف کهن و بروز رسانی موارد مهم مدنظر آنان می توان برنامه ای ترکیبی با توجه به فرهنگی بومی و بین المللی به وجود آورد و از تجارب موفق کشور چین استفاده کرد.

بحث و نتیجه گیری

از آنجاکه مشکلات زمان لائوتسه و کنفوسیوس شباهت زیادی با چالش های امروز جوامع جهانی دارد، می توان از روش و شیوه کنفوسیوس و لائوتسه درس های فراوانی گرفت. تغییر نگرش و مطابقت برنامه ها با شرایط حال حاضر، نیاز مهمی در اصلاحات فرهنگی و اجتماعی است و این مسئله در جامعه امروز احساس می شود. به ویژه بهره گیری از روش کنفوسیوس و تقویت سنت های اجتماعی با رعایت الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در موفقیت طرح های تعلیم و تربیت نقش مهمی ایفا خواهد کرد. امروزه آشنایی هر چه بیشتر مربیان و فراگیران عرصه تعلیم و تربیت با نظرات فیلسوفان و اندیشمندان کهن و معاصر و استخراج آرای تربیتی آنان و کاربردی کردن جنبه های قوت آن، سبب پیشبرد اهداف آموزش و پرورش می شود. آموزش و پرورش در همه کشورها نیازمند الگوهای تازه با تبعیت از سنت های گذشته و بروز رسانی آنان دارد. الگو برداری از پیشرفت های حاصل در نظام های تعلیم و تربیت جهانی و تطبیق آن با مدل های کنونی، می تواند کمک بزرگی برای ما محسوب شود. بت توجه به تفاوت های فردی و تأکید بر

مسئولیت افراد در قبال خود و جامعه، روش های ترکیبی، همواره پاسخ کامل تری می دهد لذا ضروری است تا با مطالعه و استنباط از تعالیم گذشتگان و بومی سازی آن، در جهت اعتلای تعلیم و تربیت گام های مؤثری برداشته شود.

منابع

- آبسالان، محب علی؛ رئیسی، مسعود (۱۳۹۴) آموزه های کنفوسیوس در انسان دلی، کنفرانس بین المللی مدیریت.
- بادکوبه هزاره، وحید؛ کیشانی، عزت الله (۱۳۹۴). بررسی تاریخچه تعلیم و تربیت با تأکید بر آیین کنفوسیوس در چین باستان با نگاهی بر چین معاصر، پویش در آموزش علوم انسانی، شماره اول.
- بامداد، امید (۱۳۹۸). هوآ هو چینگ (تعالیم نهایی لائوتسه) ناشر: فراروان.
- برگن، مایکل (۱۳۹۹). شخصیت هاکنفوسیوس فیلسوف و معلم چینی، ترجمه فریده جواهر کلام، ناشر: ققنوس.
- تقی پور، شهرام؛ اسلامی، شهلا (۱۳۹۹). کارکرد تمثیلی و کهن آب در نزد لائوتسه و فردوسی. فصلنامه پژوهش های نقد ادبی و سبک شناسی. شماره ۴۲.
- رفیعی راد، سوسن؛ یوسفی، محمدعلی (۱۳۹۸). بررسی اخلاق عرفانی سلبی از نگاه مولوی و لائوتسه، معرفت ادیان، شماره سوم.
- رحیمی ثابت، صدیقه (۱۴۰۰). کرامت انسان در اسلام و ادیان غیرابراهیمی (بودیسم، کنفوسیوس، دائوئیسم)، معرفت، شماره ۲۹۱.
- سجادی، سیدابراهیم (۱۳۸۹). قران و تربیت فطری، پژوهش های قرانی، شماره ۶۱.
- شریعتی، شهرزاد؛ موسوی، سیده سارا (۱۴۰۰). کنفوسیوس گرایی و دکترین سیاست خارجی چین، تحقیقات سیاسی و بین المللی، شماره ۴۹. و تربیتی، انتشارات پژوهشگر برتر.
- سلیمی، لادن؛ شریف، فائق؛ حسن نیای دموچالی، ربابه (۱۴۰۰). گذری بر اندیشه های فلسفی و تربیتی، انتشارات پژوهشگر برتر.
- قاسم آبادی، رنجبر؛ زهرا، تاجداری؛ محمد، حسن (۱۴۰۱). سیر تاریخی تعلیم و تربیت در چین باستان، مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، شماره ۴۳.
- عسگری زاده، فلورا؛ پویافر، احسان؛ میری، سیدجواد (۱۳۹۸). تفسیر تفکر کنفوسیوسی با تمرکز بر پدیدارشناسی هایدگر با تأکید بر دلالت های تعلیم و تربیتی، غرب شناسی بنیادی، سال دهم، شماره اول.
- علامه فلسفی، احمد (۱۳۹۹). لائوتسه، ناشر: فراروانشناسی.
- علمی، قربان؛ امیدی، حسین (۱۳۹۵). بررسی مفهوم زهد در اندیشه حمدون قصار و لائوتسه (با تکیه بر مفهوم ملامت و وویی)، عرفان اسلامی، سال سیزدهم.
- کیانی نژاد، عذرا (۱۳۹۴). روش تمدن سازی کنفوسیوس، الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، شماره ۴.
- کیانی مهر، یونس (۱۳۹۷). کنفوسیوس: مجموعه گفتارهای ارزشمند تاریخ، ناشر: راز نهان.
- مانتا چیا، آنو هوانگ (۱۴۰۰). تعالیم محرمانه تائو ته چینگ، مترجم علی زارعی سلمانی، ناشر: اختر.
- محبتی، مهدی (۱۳۹۷). طبیعت انسانی از دیدگاه کنفوسیوس و سعدی، متن پژوهش ادبی، شماره ۷۵.
- موسویان، سید سعید رضا؛ خاندل، نرگس (۱۴۰۰). بررسی اندیشه های سیاسی کنفوسیوس در شکل گیری آرمان شهر، پژوهش های ادیبانی، شماره ۱۸.
- موسویان، سید محمد (۱۳۹۱). تحلیل و بررسی منابع فکری پائولو کوئلیو، حکمت عرفانی، سال اول، شماره ۴.
- واتس، آلن (۱۳۹۹). آئین تائو، مترجم فریده مهدوی دامغانی، ناشر: تیر.
- وحدتی دانشمند، علی، فاطمه؛ حسینی، افضل السادات (۱۳۹۸). تربیت کل گرا در اندیشه های تربیتی شرق؛ با تکیه بر مکتب دائوئیسم، معرفت ادیان.
- ینگ، دو وی (۱۳۹۴). آئین های کنفوسیوس، دائو و بودا، مترجم حجت الله جوانی، انتشارات مروارید.